

OSMANLI AİLE HUKUKUNDA MAHREM AKRABALAR (CİVAR HISIMLAR) NAFAKASI

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KOÇ*

Özet: Bu çalışmada Osmanlı aile hukukunda mahrem hısımların karşılıklı nafaka yükümlülüklerinden bahsedilecektir. Bir İslam hukuk terimi olarak nafaka, kişinin bakmakla sorumlu olduğu şahısların yiyecek, giyim, konut, ev eşyaları ve tedavi masraflarının karşılanmasını ifade eder. Mahrem hısımlar aralarında evlenme yasağı bulunan kardeş, amca, dayı, hala, teyze ve yeğen gibi kan hısımlarıdır. Fıkıh mezhepleri, mahrem olanların karşılıklı nafaka yükümlüsü tutulabilmesi için bazı şartlar ileri sürmüşlerdir. Hanefiler zikredilen nafaka konusunda diğer mezheplere göre farklı görüşlere sahiptir. Bu çalışmada civar hısımlar arasında gerçekleşen nafaka konusu fıkıh mezheplerinin görüşleri çerçevesinde ele alınacaktır. Daha sonra Osmanlı şeyhülislam fetva mecmualarında yer alan civar hısımlar nafakası hakkındaki fetva örnekleri sunulacaktır. Son olarak Osmanlı hukukunun yürürlük örneklerinin bulunduğu mahkeme defterlerinde yerini bulan mahrem akrabalar nafakası ile ilgili hükümlerden bahsedilecektir. Böylece mahkeme kararlarının fetvalara uygunluğunu tespit etmenin yanı sıra Hanefi görüşlerinin Osmanlı hukukunda uygulanıp uygulanmadığını da görme imkânımız olacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Osmanlı, Aile Hukuku, Nafaka, Mahkeme..

Nafaqah/Alimony of the Mahram Relatives (Intimate Relatives) in Ottoman Family Law

Abstract: In this study, we will talk about the mutual alimony obligations of intimate relatives in Ottoman Family Law. As a term in Islamic law, nafaqah/alimony refers to the payment of food, clothing, housing, household items, and treatment expenses of the dependents of a person. Intimate relatives are blood relatives such as siblings, uncles, aunts and nieces who are banned from marrying each other. Fiqh madhhabs put forward some conditions in order to provide for those who are mahram to be mutually obliged nafaqah/alimony. Hanafis have different views on the mentioned nafaqah/alimony compared to other madhhabs. In this study, the issue of nafaqah/alimony between the neighboring relatives will be discussed within the framework of the views of the fiqh madhhabs. Then, examples of fatwas about the support of relatives in the Ottoman shaykh al-Islam fatwa journals will be presented. Finally, the provisions related to the nafaqah/alimony of mahram relatives in the court books, which contain the effective examples of the Ottoman law, will be mentioned. Thus, in addition to determining the compatibility of court decisions with fatwas, we will have the opportunity to see whether Hanafi views were applied in Ottoman law.

Keywords: Islamic Law, Ottoman, Family Law, Alimony, Court.

GİRİŞ

Bir İslam hukuk terimi olarak nafaka, kişinin bakmakla sorumlu olduğu kişilerin yiyecek, giyim, konut, ev eşyaları ve tedavi masraflarının karşılanmasını ifade eder. İslam aile hukukunda aileden kaynaklı iki kısım nafaka vardır. Bunlardan ilki evlilikle oluşan nafakadır. İkincisi de akrabalık yani hısımlık nafakasıdır. Hısımlık nafakası, kişinin kendileriyle arasında kan bağı bulunan yardıma

* Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, mehkoc06@hotmail.com

muhtaç yakınlarının ihtiyaçlarını gidermek için yapılan harcamalardır. Hısımlık nafakası üç kısımdır. Birincisi usûl, yani anne-baba, dede-nine gibi üst soyların nafakasıdır. İkincisi fûrû, yani çocuklar ve torunlar gibi alt soyların nafakasıdır. Üçüncüsü de mahrem (civar) olanlar, yani aralarında karşılıklı evlenme yasağı bulunan kardeş, amca, dayı, hala, teyze ve yeğen gibi kan hısımlarının birbirlerine karşı nafakasıdır.¹

Bu çalışmada mahrem akrabalar nafakası iki bölümde incelenmiştir. Birinci bölümde mezheplerin farklı görüşleri de dikkate alınarak İslam hukukundaki mahrem akrabalar nafakası ile ilgili bilgiler verilecektir. İkinci bölümde konunun Osmanlı aile hukukunda nasıl yer bulduğu fetvalar ve mahkeme kararları örneklerinden hareketle tespit edilecektir. Sonuç bölümünde mahrem akrabalar nafakası özelinde İslam aile hukuku ile Osmanlı aile hukuku mukayesesi yapılacaktır.

İslam hukukunda civar hısımlık nafakası ile alakalı çalışmalar² olmasına rağmen, bizim bildiğimiz kadarıyla mahkeme kararlarından istifade edilerek Osmanlı aile hukukunda hısımlık nafakası konusunda özel bir çalışma bulunmamaktadır.³ Bu çalışmanın İslam ve Osmanlı hukuk tarihine katkı sunması amaçlanmaktadır.

1. İSLAM AİLE HUKUKUNDA MAHREM HISIMLARIN NAFKA HUKUKU

Sözlükte nafaka kelimesi “harcamak, tüketmek” anlamındaki infâk masdarından türetilmiş olup “azık, ihtiyaçların karşılanması maksadıyla harcanan para vb. maddi değerler” manasına gelmektedir.⁴

Nafakanın İslam hukukundaki ıstılâhî anlamı ise “israfa kaçmaksızın insanın normal geçimini sağladığı şey”⁵ ve “hayatiyetin ve yararlanmanın devamlılığını

1 Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 333-335; Zeylâî, *Tebyinü'l-hakâik*, III, 63; Halebî, *Mülteka'l-Ebhur*, I, 305.

2 İslam hukukunda civar hısımlığı nafakası ile alakalı Ruhi Özcan'ın “İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası”, Celal Erbay'ın, “İslâm Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası” ve Üveys Ateş'in, “İslâm Hukukunda ve Türk Medeni Hukukunda Ergin Akrabaya Karşı Nafaka Yükümlülüğü” isimli eserleri bulunmaktadır.

3 Osmanlı aile hukukuyla ilgili Mehmet Akif Aydın'ın “Osmanlı Aile Hukuku”, Abdurrahman Kurt'un “Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi”, Ömer Korkmaz'ın “Osmanlı Aile Hukuku (18. Yüzyıl Adana Örneği)” ve Mustafa Akkaya'nın “Osmanlıda 16. ve 17. Yüzyıllar Arasında Nafaka Uygulamaları ile Satın Alma Gücü Arasındaki İlişki” isimli eserleri bulunmaktadır. Ancak bu çalışmalarda mahrem (civar) hısımlık nafakası mahkeme uygulamalarından istifade edilerek işlenmemiştir. Ayrıca Sariye Abay Bakırcan'ın “İslam-Osmanlı Hukukunda Nafaka: İstanbul Bab Mahkemesi Örneği (1249-1253/1833-1837)” isimli yüksek lisans çalışmasında civar hısımlığı nafakası hakkında mahkeme örneği bulunmamaktadır.

4 İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, “nfg”, VI, 4508.

5 “Nafaka”, *el-Mevsûatu'l-fikhiyye*, XLI, 34.

sağlamak için yapılması zorunlu olan harcamalar” şeklinde ifade edilmektedir.⁶ Nafaka olarak verilecek şeylere, kişinin maddi gücüyle orantılı ve belirli ölçülerle olmak kaydıyla yeme, içme, giyinme, konut, tedavi ve ilaç masrafları ile gerektiğinde hizmetçi giderleri girmektedir.⁷

Hısımlık nafakası aralarında kan bağı olan akrabalar arasında gerçekleşir. Hanefî mezhebinde hısımlık nafakası, usul-fürû ve mahrem akrabalar nafakası şeklinde üçe ayrılır.⁸ Osmanlı nafaka kanununda⁹ hısımlık nafakası ikiye ayrılarak birincisi, usul ve fürû hısımlık nafakası; ikincisi ise kardeşlik, halalık ve teyzelikten kaynaklı hısımlık nafakası şeklinde ifade edilmektedir.¹⁰

Usul nafakası zengin çocuğun fakir ve muhtaç anne, baba, büyükanne ve büyük babaları da içine alan üst soy akrabaların ihtiyaçlarını karşılamasını ifade eder.¹¹ Mâlikîler büyükbabaya nafakanın vacip olmadığı görüşündedirler.¹² Fürûun usule nafaka sorumlusu olabilmesi için bazı şartlar aranır.

Birinci şart, usulün fakir ve çalışıp kazanmaya gücünün olup olmamasıyla alakalıdır. Şâfiî ve Hanbelîler usulün fakir olmasının yanı sıra aynı zamanda çalışıp kazanç elde etmekten aciz olması şartı da ileri sürerler.¹³ Hanefiler ise sadece usulün fakir olması şartını ararlar. Usulün çalışıp kazanmaya gücü kuvveti olsa bile fürûun usule karşı nafaka sorumluluğu olduğu görüşündedirler.¹⁴ Usul nafakası kadı hükmüne gerek olmaksızın ihtiyacın doğduğu andan itibaren fürûun ödemesi gereken bir yükümlülüktür.¹⁵

İkinci şart, fürûun zengin olması veya çalışıp kazanmaya güç ve imkânının bulunup bulunmamasıyla alakalıdır. Buradaki ölçü fürûun sahip olduğu mal varlığının veya kazanarak elde ettiği paranın kendisinin, çocuklarının ve hanımının nafaka giderlerinin üzerinde bir meblağa ulaşmasıdır. Kazancı veya malı kendisi-

6 Erbay, “Nafaka”, *DİA*, XXXII, 282.

7 Merğînâni, *el-Hidâye*, I, 327; Halebî, *Mülteka'l-Ebhur*, I, 300; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, X, 278; Hallâf, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, s.104; Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, s. 51.

8 Merğînâni, *el-Hidâye*, I, 333-335.

9 Nafaka Kanunu, Osmanlı padişahlarından Mehmet Reşad zamanında ve Mustafa Hayri Efendinin şeyhülislamlığı sırasında hazırlanarak 1915 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu kanun 1979 yılında Orhan Çeker tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

10 Çeker, *Nafaka Kanunu*, madde: 111, s. 43.

11 Kâsânî, *Bedâi'us-sanâi'*, IV, 30; Merğînâni, *el-Hidâye*, I, 333; Halebî, *Mülteka'l-Ebhur*, I, 304.

12 Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, II, 63; “Nafaka”, *el-Mevsuatu'l-fikhiyye*, XLI, 74.

13 Şirâzî, *el-Mühezzeb*, III, 159; Şirbîni, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 587; İbn Kudâme, *el-Muğni*, XI, 371.

14 Serahsî, *el-Mebûsât*, VII, 222; Merğînâni, *el-Hidâye*, I, 333; Zeyla'î, *Tebyinü'l-hakâik*, III, 62; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, I, 419; Halebî, *Mülteka'l-Ebhur*, I, 304.

15 Kâsânî, *Bedâi'us-sanâi'*, IV, 22.

nin, çocuklarının veya eşinin nafakasını karşılamaya ancak yetiyorsa fūrūun usule nafaka verme sorumluluğu yoktur.¹⁶ Hanefilerde fūrūun nafaka ödemekle sorumlu olabilmesi için aranan zenginlik ölçüsü hususunda dört farklı görüş bulunmaktadır. Birinci görüşe göre, fūrū zekât nisabına malik olmalıdır. İkincisine göre, fūrū fitre vermeyi gerektiren mal varlığına sahip olmalıdır. Üçüncüsüne göre, fūrū aylık geliri olanlardan ise, kendisi ve ailesinin bir aylık nafakası çıktıktan sonra elinde kalan ihtiyaç fazlası mal ölçüsünce zengin sayılır. Son görüşe göre, fūrū günlük ve düzensiz kazanç ile geçinenlerden ise, günlük gelirinden kendi ihtiyaçlarını çıkarınca artan kısmında zengin sayılır.¹⁷ Maddi varlığı olan fūrūun kız erkek ayrımı yapılmaksızın usullerinin nafakasını ödeme zorunluluğu vardır. Fūrū usulünün nafakasını vermez veya ihmal ederse, mezheplerin ittifakıyla yetkili mercii (mahkeme veya ilgili kurumlar) güç kullanarak usulün nafakasını fūrūdan tahsil eder.¹⁸

Üçüncü şart, usul ile fūrū arasında din birliğinin olup olmaması ile alakalıdır. Hanbelilere göre usul ile fūrū arasında din birliğinin olması gerekir. Onlar din farklılığı mirasa engel olduğu gibi nafakaya da engel olur demektedirler.¹⁹ Hanefi, Şafîi ve Malikîler ise din farklılığının nafakaya engel olmayacağı görüşündedirler.²⁰

Hanefilere göre birden çok fūrū usulün nafaka isteğiyle karşı karşıya ise usule en yakın fūrū nafaka ile yükümlüdür. Örneğin usulün kızı ve oğlunun oğlu yani torunu bulunuyorsa nafakanın hepsi kızı tarafından ödenir. Ancak aynı yakınlık derecesinde birden çok fūrū varsa eşit oranlar halinde usulün nafakasını öderler. Fūrūun nafaka sorumlusu kılınabilmesi için usulünün mirasçısı olup olmaması, eğer varis ise mirastaki hisse oranı önemli değildir, belirleyici olan yakınlıktır. Örneğin nafaka ödenmesi gereken usulün, bir oğlu ve bir kızı varsa iki fūrū da nafaka ödemesini eşit olarak yerine getirirler.²¹

Fūrū nafakası ile çocuk ve torunlar kastedilmektedir. Mâlikîler torunlara nafaka vermenin vacip olmadığı görüşündedirler.²² Küçük erkek çocukların mal varlığı yoksa nafakaları bulûğa erinceye kadar babalarına aittir. Bulûğa erdikleri

16 Kâsânî, *Bedâi'us-sanâi'*, IV, 34; Zeyla'î, *Tebyinü'l-hakâik*, III, 64; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, I, 418; "Nafaka", *el-Mevsûatu'l-fikhiyye*, XLI, 75.

17 Kâsânî, *Bedâi'us-sanâi'*, IV, 36; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 336; Aynî, *el-Binâye* V, 551; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, I, 418; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 402.

18 Kâsânî, *Bedâi'us-sanâi'*, IV, 22; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 335; Halebî, *Mülteka'l-Ebhur*, I, 305; Şîrâzî, *el-Mühezzebe*, III, 58; Buhûtî, *Şerhu Münteha'l-İrâdât*, V, 673; Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, II, 263; Çolak, *İslâm Aile Hukuku*, s. 146.

19 İbn Kudâme, *el-Muğni*, XI, 375; Buhûtî, *Şerhu Münteha'l-irâdât*, V, 678; "Nafaka", 41/74.

20 Serahsî, *el-Mebsût*, 5/226; Kâsânî, *Bedâi'us-sanâi' fi tertibiş-şerâi'*, 4/36; Zeyla'î, *Tebyinü'l-hakâik*, 3/63; Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3/585; Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, 2/265; "Nafaka", *el-Mevûatu'l-fikhiyye*, XLI, 76.

21 Serahsî, *el-Mebsût*, 5/222; "Nafaka", *el-Mevsûatu'l-fikhiyye*, XLI, 77; Erbay, "Nafaka", *DİA*, XXXII, 283.

22 Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, II, 263; "Nafaka", *el-Mevsûatu'l-fikhiyye*, XLI, 79.

halde sakat, kötürüm, akıl hastası felçlik gibi hastalık durumlarında veya öğren-cilik, askerlik gibi mazeret durumlarında nafakaları yine babalarına aittir.²³ Kü-çük kız çocuklarının nafakaları da fakir olmaları şartıyla bulûğa erinceye kadar babalarına aittir. Ergen kızlar kendine yakışır bir işte çalışıp kazanma isteğinde bulunmadıklarında nafaka temini için zorlanmazlar ve evleninceye kadar baba-ları nafakalarını karşılamak zorundadır. Evlenince nafaka yükümlülüğü kocaya aittir. Şayet kadın evlendikten sonra boşanırsa iddetin bitiminden sonra nafaka yükümlülüğü yine babaya geçer.²⁴ Usulün fūrûya nafaka sorumlusu olabilmesi için fūrûun fakir, kazanmaktan aciz, usulün ise kendine yetecek nafakasından fazla malı veya gelirin olması şarttır.²⁵ Ayrıca Hanbelîler hariç diğer mezheplere göre usul ile fūrû arasında din birliğinin olması şart değildir.²⁶

Civar hısımlar nafakası da denilen mahrem akrabalar nafakası ise birbirleriyle karşılıklı evlenme yasağı bulunan kardeş, amca, dayı, hala, teyze ve yeğen gibi kan hısımları arasında karşılıklı nafaka yükümlüsü olması ifade eder.²⁷

Fıkıh mezheplerinin hepsi civar hısımlığı nafakasını kabul etmemektedir. Şâfiî ve Mâlikî mezheplerine göre civar hısımlar arasında nafaka mükellefiyeti yoktur. Şâfiî mezhebinde nafaka sorumluluğu yalnızca usul-fūrû arasında olur.²⁸ Mâlikî mezhebinde ise sadece ana-baba ve çocuklar arasında meydana gelir. Bun-ların dışındaki akrabalar arasında civar hısımlık nafakası söz konusu değildir.²⁹ Hanbelî mezhebine göre miras hukukunda muayyen pay sahibi (ashab-ı ferâiz) olan koca, karı, baba, ana, dede, kız, oğlun kızı, ana baba bir kız kardeş, baba bir kız kardeş, ana bir kardeşler ve nine ile bir kişinin miras bırakana doğrudan veya erkek vasıtasıyla bağlı bulunan hısımlar (asabe) arasında civar hısımlık nafakası geçerlidir.³⁰ Hanbelîler kapsamı geniş tutmakla beraber fiilen civar hısımlığı, na-

23 Kâsânî, *Bedâi'ûs-sanâi'*, IV, 35; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 335; Halebî, *Mülteka'l-ebhur*, I, 305; Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, III, 158; Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, II, 263; Buhûti, *Şerhu Münteha'l-irâdât*, V, 672; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 403; Erbay, "Nafaka", *DİA*, XXXII, 283; Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 158; Çolak, *İslâm Aile Hukuku*, s. 145.

24 Kâsânî, *Bedâi'ûs-sanâi'*, IV, 35; Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 335; Halebî, *Mülteka'l-ebhur*, I, 305.

25 Merğînânî, *el-Hidâye*, I, 335; Halebî, *Mülteka'l-ebhur*, I, 304; Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, II, 263; "Nafaka", *el-Mevsûatu'l-fikhiyye*, XLI, 76; Erbay, "Nafaka", *DİA*, XXXII, 283; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 404; Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 159; Çolak, *İslâm Aile Hukuku*, s. 145.

26 İbn Kudâme, *el-Muğni*, XI, 376; "Nafaka", *el-Mevsûatu'l-fikhiyye*, XLI, 79.

27 Zeyla'î, *Tebyinü'l-hakâik*, III, 63; Halebî, *Mülteka'l-ebhur*, I, 305; "Nafaka", *el-Mevsûatu'l-fikhiyye*, XLI, 83; Yaman-Çalış, *İslam Hukuku*, s. 263; Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 159.

28 Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, III, 160.

29 Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, II, 263; "Nafaka", *el-Mevsûatu'l-fikhiyye*, XLI, 73.

30 İbn Kayyım el-Cevziyye, *Câmiu'l-fikh*, VI, 250; "Nafaka", *el-Mevsûatu'l-fikhiyye*, XLI, 84; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, 405.

faka hukukunda dar bir alanda geçerlidir. Örneğin hala, dayı ve teyze mirastaki durumlarına göre çok zayıf ihtimalle nafaka yükümlüsü olurlar.³¹

Hanefiler ise civar hısımlarını nafaka sorumluluğu açısından kapsamlı tutmuşlardır. Civar hısımlar, birinin kadın diğzerinin erkek olduğu düşünöldüğünde evlenmeleri haram olan kardeş, amca, dayı, hala, teyze ve yeğen gibi yakınlardır. Bunlar gerektiğinde karşılıklı olarak nafaka mükellefiyetlerini yüklenirler.³²

Hanefiler civar hısımlarının nafaka alacaklısı ve borçlusunu olmasında, bazıları alacaklıya ve bazıları mükellefe özel, bir kısmı da alacaklıyla mükellef arasında ortak olmak üzere bazı şartlar ileri sürmüşlerdir. Alacaklı civar hısımların hem fakir hem de aciz olması gerekir. Acizlik gelir kazanmayı engelleyen küçüklük, sakatlık, akıl hastalığı gibi sebeplerdir. Kızlar için ise çalışma ve nafakalarını kendilerinin karşılama mecburiyeti yoktur. Evleninceye kadar babaları, evlendikten sonra kocaları nafakalarını karşılama durumundadır. Yani erkeklerde aranan acizlik şartı kadınlarda aranmaz.³³ Hanbelîlere göre ise acizlik şart koşulmamış, fakirlik nafaka alacaklısı olabilmek için yeterli sayılmıştır.³⁴ Nafaka borçlusunun zengin olması şarttır. Hanefiler civar hısımlık nafaka borçlusunda aradıkları zenginlik ölçüsünde, fûrûun usule karşı nafaka ödemesi konusundaki zenginlik ölçüsünü ararlar.³⁵ Civar hısımlarda nafaka borçlusunu da fakir ise diğzer tarafın nafakasını çalışarak ödeme zorunluluğu yoktur.³⁶

Tarafların taşıması gereken ortak şartlar da bulunmaktadır. Mahremiyet yani taraflar arasında evlenme engelini bulunması gerekir. Ayrıca tarafların aralarında mirasçılık bağı ve din birliğinin bulunması gerekir.³⁷ Hanbelîler usul ve fûrû nafakasında olduğu gibi civar hısımlar nafakasında da taraflar arasında din birliğinin olmasını şart koşarlar.³⁸ Yukarıda zikri geçtiği üzere Şâfiî ve Mâlikîlere göre civar hısımlar arasında nafaka söz konusu olmadığı için onlarda böyle bir şart yoktur.

Civar hısımlar arasındaki nafaka takdiri karşılıklı anlaşma (rıza) veya hâkim kararı ile belirlenebilir.³⁹ Hanefî mezhebine göre hısımlık nafakasıyla ilgili alacak,

31 Çolak, İslâm Aile Hukuku, s. 147; Acar, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, s. 160.

32 Serahsî, *el-Mebsût*, V, 223; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, I, 405; Avcı, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 351.

33 Aynî, *el-Binâye*, V, 547; Erbay, "Nafaka", *DİA*, XXXII, 283; Özcan, İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası, s. 276-279; Çolak, İslâm Aile Hukuku, s. 147. Osmanlı nafaka kanununda da nafaka alacaklısı olan erkek mahrem akrabasının hem fakir olması hem de çalışmaktan aciz olması şartı aranır. Bk. Çeker, *Nafaka Kanunu*, madde: 110, s. 43.

34 Buhûti, Şerhu *Münteha'l-İrâdât*, V, 672.

35 Kâsânî, *Bedâi'us-sanâi'*, IV, 35; Aynî, *el-Binâye*, V, 551; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, I, 402.

36 İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, V, 354.

37 Serahsî, *el-Mebsût*, V, 226.

38 Buhûti, Şerhu *Münteha'l-İrâdât*, V, 672.

39 Kâsânî, *Bedâi'us-sanâi'*, IV, 37; İbn Nüceym, *Bahrü'r-râik*, IV, 233; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, V, 312.

rızanın olduğu veya mahkemenin nafakayı belirlediği tarihte başlar. Nafaka verilmesi gereken kişi mahkemeye bu yönde bir talebinin olduğunu iletememişse, nafaka ihtiyaç halinin doğduğu tarihte başlar.⁴⁰ Hâkim nafaka alacaklısının nafaka borçlusu adına borçlanmasına da izin verebilir.⁴¹

Civar hısımlarında nafaka borçlusu olabilecekler birden çoksa aralarındaki sıra ve her birinin ne oranda nafaka ödemesini belirleyen bazı kurallar vardır. Civar hısımlar mirasçılık ve mahremiyet esasına göre elemeye tabi tutulduktan sonra, sayıları birden fazla olsalar da bütün civar hısımları nafaka mükellefidirler ve alacaklının vefatı halinde ondan alacakları miras payları nispetinde nafaka ödeyeceklerdir. Örneğin alacaklının hali hazırda mirasçıları halası ile teyzesi ise nafakasının 2/3'ünü halası, 1/3'ünü de teyzesi verecektir.⁴²

Verilecek nafaka miktarı Hanefilere göre kifayet yani yetecek kadardır. Herhangi bir ölçü belirtilmemektedir.⁴³

Muhtaç ve âciz kişinin nafakasını karşılayacak hiçbir civar akrabası bulunmaması halinde nafaka sorumluluğunu devlet üstlenir ve nafaka beytülmal (devlet bütçesi) tarafından karşılanır.⁴⁴

2. OSMANLI AİLE HUKUKUNDA CİVAR HISIMLARIN NAFAKA HUKUKU

Osmanlı aile hukukundaki civar hısımların nafaka sorumluluğu iki alt başlıkta incelenecektir. Birinci alt başlıkta civar hısımlık nafaka konularının fetva mecmualarına yansımalarına, ikinci alt başlıkta ise civar hısımlık nafaka konularının mahkeme kayıtlarına yansımalarına değinilecektir.

2.1. Osmanlı Fetva Mecmualarında Civar Hısımlık Nafakası

Osmanlı hukuk tarihi araştırmalarında fetva mecmuaları, birincil kaynaklardan sayılmaktadır. Osmanlıda fetva kurumu, yasamayı, yürütmeyi ve yargıyı etkilemiştir. Çokça karşılaşılan sorunlara soru-cevap formatında yer verilen fetva ki-

40 Erbay, "Nafaka", *DİA*, XXXII, 284.

41 Aynî, *el-Binâye*, V, 555; "Nafaka", *el-Mevsûatu'l-fıkhiyye*, XLI, 92.

42 Kâsânî, *Bedâi'us-sanâi'*, IV, 32; Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, II, 507; Özcan, *İslam Hukukunda Hısımlık Nafakası*, s. 281-283.

43 Kâsânî, *Bedâi'us-sanâi'*, IV, 23.

44 Aynî, *el-Binâye*, VI, 753; Halebi, *Mülteka'l-Ebhur*, I, 380; "Beytülmal", *el-Mevsûatu'l-fıkhiyye*, VIII, 253; "Nafaka", *el-Mevsûatu'l-fıkhiyye*, XLI, 100; Erkal, "Beytülmal", *DİA*, VI, 94; Çolak, *İslâm Aile Hukuku*, s. 147.

tapları, Hanefî mezhebindeki hâkim ve müftâ-bih görüşü açıklamasının yanı sıra yerel mahkemelerde alınan kararların temyiz mahkemeleri tarafından reddedilmesini önleme açısından hâkimlerin hüküm verirken referans kaynağı olmuştur.⁴⁵

Civar hısımlık nafakası Osmanlı dönemi fetva kitaplarında şöyle yer almaktadır: 1662-1673 yılları arasında şeyhülislamlık yapan Şeyhülislam Minkârizâde Yahya Efendi'nin (ö. 1678) fetva mecmuasında konuyla alakalı fetvalar şöyledir: “*Zeyd-i sağîrin anası Hind ile ammi Amr'dan ğayrı kimesnesi olmasa nafakası mezbûrların üzerlerine ne vechile lâzime olur? el-Cevab: Sülüs (1/3) Hind'e bâkisi Amr'a lâzime olur.*”⁴⁶

Fetva metninde zikredilmese de anne ve amcanın fakir olmadıkları anlaşılmaktadır. Her ikisine düşen nafaka sorumluluğu hissesi -Zeyd vefat etseydi-Zeyd'den alacakları miras hisseleri oranında belirlenmektedir. Bu fetva örneğinde hem fûrû nafakası yani annenin çocuğuna vermesi gereken nafaka hem de civar hısımlık nafakası yani amcanın yeğenine vermesi gereken nafaka çeşitleri beraber zikredilmektedir. Diğer fetva ise şöyledir: “*Hind-i mu'sıranın (fakîr) hidânesinde (bakım) olan oğlu Amr-ı sağîr-i fakîrin kendi ile liebeveyn ammi Bekir-i mûsırdan (zengin) ğayrı kimesnesi olmasa sağîrin nafakası Bekir üzerine lâzım olur mu? el-Cevab: Olur.*”⁴⁷

Bu örnekte ise fakir olan küçük çocuğun bakımını yapan annesi de fakir olduğu için bütün nafakayı zengin amcanın karşılaması gerektiği ifade edilmektedir.

1674-1686 yıllarında şeyhülislamlık yapan Şeyhülislam Çatalcalı Ali Efendi'nin (ö. 1692) fetva mecmuasında konuyla alakalı fetvası şöyledir: “*Hind-i fakîrenin liebeveyn kız karındaşı Zeyneb-i mûsıradan ğayrı kimesnesi olmasa Hind'in nafakası Zeyneb üzerine lâzime olur mu? el-Cevab: Olur.*”⁴⁸ Bu örnekte ise zengin kız kardeşin, fakir kız kardeşine nafaka ödemesi gerektiği ifade edilmektedir.

Benzer bir örnek 1688-1703 yıllarında şeyhülislamlık yapan Feyzullah Efendi'nin (ö. 1703) fetva mecmuasında da görülmektedir: “*Zevci olmayan Hind-i fakîrenin ammi Amr-i mûsırdan nafaka dava ettikde Amr Hind'in mûsir karındaşı olduğunu dava ve Hind inkar eylese Amr müddeâsına ikâmet-i beyyine edince Hind'i def'a (red etme) kâdir olur mu? el-Cevab: Olur.*”⁴⁹

45 Koç, *Osmanlı Hukukunda Ta'zir Suç ve Cezaları*, s. 54.

46 Minkârizâde Yahya Efendi, *Fetâvâ-yı Yahya Efendi*, vr. 50a.

47 Minkârizâde Yahya Efendi, *Fetâvâ-yı Yahya Efendi*, vr. 52b.

48 Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, I, 92.

49 Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Fezziye*, s. 292.

Bu örnekte de mahremler arasında hakiki varis olma durumu tercih edilmektedir. Zeyd vefat etseydi onun malına öncelikle kardeşi mirasçı olacaktı.

Osmanlı nafaka kanununda da mahrem hısımlar arasında hakiki varis olma durumu dikkate alınarak, hakiki varis olan mahrem akraba nafaka verme konusunda hakiki varis olmayan mahrem akrabaya öncelenmektedir.⁵⁰

1792-1798 yıllarında şeyhülislamlık yapan Dürri-zâde Mehmet Arif Efendi'nin (ö. 1800) fetva mecmuasında konuyla alakalı fetva şöyledir: “*Hind-i fakîrenin li-beveyn ammesi (hala) Zeyneb-i mûsireden ğayrı kimesnesi olmasa Hind'in nafakası Zeyneb üzerine lâzime olur mu? el-Cevab: Olur.*”⁵¹ Fakir küçük kızın zengin halasından nafaka alabileceği ifade edilmektedir.

Şu örnekte ise fakir mahrem hısımların nafaka ödeme zorunluluğunun olmadığı ifade edilmektedir: “*Zeyd-i sağîr-i fakîrin nafakası mu'sır olan ammi Amr'ın üzerine lâzım olur mu? el-Cevab: Olmaz.*”⁵²

Farklı dönemlerdeki farklı şeyhülislamların verdikleri zikri geçen fetvaların hepsi Hanefî mezhebinin görüşlerine uygundur.

2.2. Osmanlı Mahkemelerinde Civar Hısımlık Nafakası

Çalışmamızın bu kısmında civar hısımlık nafakası hükümlerinin Osmanlı hukukunun yürürlük kaynakları olan mahkeme kayıtlarına nasıl yansıdığı görülecektir.

1888 tarihli Afyonkarahisar mahkemesinde kayıtlı örnek, küçük fakir erkek çocuğun vasisi olan annesi tarafından çocuğun zengin amcasından nafaka talebi davasıdır. Anne küçük çocuğunun fakir olduğunu ve nafakasını zengin amcasının ödemesini talep etmektedir. Mahkeme amcanın da razı olmasıyla aylık 30 kuruş nafaka belirlemektedir. Mahkeme belirlenen nafakanın çocuğun yeme, giyinme ve diğer ihtiyaçları için harcanmasına ve aylık nafakanın amca tarafından ödenmediğinde annenin amca adına borçlanabilmesine de izin vermektedir. Amcaya ulaşıldığında (ind'e-z-zafer) ise alınan borcun amcadan tahsil edilmesine karar vermektedir. Bu örnekte her ne kadar metinde ifade edilmese de annenin

50 “Mesela bir fakirin mûsir ammi (amca) ve hâl'i (dayı) bulunsa ol fakirin nafakası amm üzerine lazım gelir. Hâl, nafakada teşrik olunamaz. Zira amm ile hâl zi-rahm mahremiyette mûsâvî olmakla beraber amm hakikaten vâris olmasından dolayı itâ-yı nafakada tercih edilir. Nitekim amm ve amme (hala) ve hala (teyze) ictima ettikde nafaka hasran amm üzerine lazım gelir.” Bk. Çeker, *Nafaka Kanunu*, madde: 563, s. 166.

51 Dürri-zâde Mehmed Ârif Efendi, *Netîcetü'l-Fetâvâ*, s. 101.

52 Çatalcalı Ali Efendi, *Fetavâ-yı Ali Efendi*, I, 93.

de fakir olduğu anlaşılmaktadır. Şayet anne zengin olsaydı yukarıdaki fetvanın da beyan ettiği gibi nafakanın 1/3'ünü annenin vermesi gerekirdi. Bu örnekte, yine yukarıda zikredilen diğer fetvaya uygun olarak zengin amcanın nafaka vermesine hükmedilmektedir.

“Medine-i Karahisar-ı Sahibde Hacı Mahmud mahallesinde sâkin iken bundan akdem vefat eden Mustafa b. İsmail’in sulbi (öz) sağır oğlu İsmail’in vâlidesi ve zâtı zeyl-i vesikada muharreru’l-esâmî (isimleri yazılı) kesân (kişiler) tarifleriyle muarrefe bâ’isetü’l-vesika Emişe bt. İbrahim meclis-i şer‘-i (mahkeme) şerîf-i enverde sağır-i mezbûrun li-ebeveyn emmisi Curakcı Mehmed ibnü’l-mezbûr İsmail mahzarında takrîr ve ta’bîr-i ani’l-merâm edüb işbu hâzır-ı bi’l-meclis oğlum sağır-i mezbûr İsmail’in asla malı olmayup nafaka ve kisveye (elbise) muhtac olmakla emmisi mezbûr Mehmed üzereme kîbel-i şer‘den mikdar-ı kifâye meblağ farz ve takdîr olunmak matlubumdur dedikte gibbe’t-tasdik (belirtilen hususları onaylamadan sonra) hâkim-i muvakkı’ı (imza sahibi hâkim) ale’l-kitâb refa’a kadrahu (kıymetini artırsın) mevlânâ el Vehhab faziletlü Bey Efendi dahi sağır-i mezbûr için emmisi mezbûr Mehmed üzerine bi’t-terâzî (karşılıklı rıza gösterme) işbu tarih-i vesikada şehri otuz kuruş farz ve takdîr buyurub meblağ-ı mefrûz-ı (belirlenen) mezkûru sağır-i mezbûrun nafaka ve kisve ve sâir havâic-i zarûriyyelerine harc ve sarfa ve lede’l-iktizâ (gerektiğinde) istidâneye (borçlanma) ve inde’z-zafer (adına borç alınana ulaşıldığında) mezbûr üzerine rücûa mezbûr Emişeye izin vermeğin mâ-vakaa bi’t-taleb ketb olundu. (görülen dava talep üzerine kaydedildi)1888.”⁵³

1899 tarihli Afyonkarahisar mahkemesinde kayıtlı bir örnekte, teyze kız kardeşinin oğlundan yani yeğeninden nafaka talebinde bulunmaktadır. Teyze hiçbir gelirinin olmadığını ve çalışıp kazanma gücünün de olmadığını beyan etmekte ve yeğeninden başka kendisine nafaka verecek kimsesinin de bulunmadığını ifade etmektedir. Mahkeme, yeğenin de razı olmasıyla teyzeye aylık 20 kuruş nafaka takdir etmektedir. Ayrıca teyzeye, yeğeni adına gerektiğinde borçlanma izni de vermektedir. Kadınlarda fakirlik civar hısımlığı nafakası almak için yeterli idi. Ancak teyze acizlik şartı aranmamasına rağmen çalışıp kazanmaya gücünün olmadığını ifade etmektedir. Teyze aciz olduğunu ifade etmeseydi de mahkeme muhtemelen Hanefilerin görüşüne uygun şekilde karar verecekti. Yukarıda geçen fetva örneklerinde de görüldüğü üzere civar hısımlığı nafakası alacaklısı olmak için kadınlar için sadece fakirlik şartı aranmakta, çalışıp kazanmaktan acizlik şartı aranmamaktaydı.

“Medine-i Karahisar-ı Sahib mahallâtından Hacı Yahya mahallesinde sâkine ve zâtî tarîf-i şer’ ile muarrefe işbu bâisetü’l-vesika Şerife bt. Mustafa nâm hâtun meclis-i şer’-i şerîf-i enverde mezbûrenin kız karındaşı oğlu Ömer b. Hacı Ahmed mahzarında takrîr-i kelâm ve ifade-i anî’l-merâm edüp ben fakire ve nâ-çâr (çaresiz) olup kâr ve kesbe (kazanç) iktidârım olmayup muzdaribetü’l-ahvâl ve merkûm Ömer’den başka münfik-i (nafaka veren kimse) şer’im olmayup el-hâletü hâzihi (şimdi) nafaka ve kisveye eşedd-i ihtiyaç ile muhtâce olmamla merkûm Ömer üzerine kibel-i şer’den miktâr-ı kifâye meblağ farz ve takdîr olunmak matlubumdur dedikde merkûm Ömer husus-ı müstedâyî (dava konusu) bade’t-tasdik mezbûre Şerife hâtun talebiyle işbu tarih-i vesikadan itibaren beher şehir yirmi kuruş merkûm Ömer üzerine bi’t-terâzi nafaka farz ve takdîr olunup meblağ-ı mefrûz-ı mezkûru mezbûre Şerife hâtun nafaka ve kisve bahâ ve sâir levâzım-ı zarûriyyesine harc ve sarfa ve vakt-i hâcette istidâneye ve inde’z-zafer merkûm Ömer üzerine rücûa mezbûre Şerife hâtuna kibel-i şer’den izin verilmeğin mâ vakaa bi’t-talep ketb olundu 1899.”⁵⁴

1913 tarihli Diyarbakır Lice mahkemesindeki bir örnekte ise fakir kız kardeşin zengin erkek kardeşlerinden nafaka talebinde bulunduğu görülmektedir. Fakir ve muhtaç olduğunu ifade kadın mahkemeden zengin üç erkek kardeşinin kendisine nafaka vermeleri için talepte bulunmaktadır. Bu örnekte önceki örneklerden farklı olarak kadının muhtaç olduğu güvenilir kişilerin de bilgi vermesi ile kesinlik kazanmaktadır. Ayrıca erkek kardeşler kız kardeşlerinin Licéde oturması şartıyla nafaka vereceklerini ifade ederek rızaları ile nafaka vermeyi kabul etmektedirler. Takdir edilen 60 kuruşluk nafaka her kardeşe 20’şer kuruş olmak üzere eşit şekilde belirlenmektedir. Ayrıca mahkeme kadının kardeşleri adına gerektiğinde borçlanmasına izin vermektedir.

Diyarbakır bölgesinde ikamet edenlerin çoğunluğun Şâfiî mezhebine mensup kişilerden oluştuğu halde mahkeme bu kayıta gördüğümüz üzere Hanefilerin görüşüne uygun şekilde karar vermektedir. Daha doğrusu mahkemeler Hanefî mezhebinin görüşüne göre hüküm vermekle yetkilendirildikleri için mahkeme davacının mezhebinin dikkate almadan gelen davayı Hanefilerin görüşüne göre karara bağlamaktadır. Daha önce de ifade edildiği üzere Şâfiî mezhebine göre civar hısımlar arasında nafaka mükellefiyeti yoktur.⁵⁵ Osmanlı yönetimi ülkede hukuk birliğini sağlamak amacıyla 16. Asrın ortalarından itibaren mahkemelere gönderdiği kadı beratlarına “...eimme-i Hanefiyye’den muhtelefun fihâ olan mesâili kemâ yenbeği tettebbu’ edip esahh-i akvâli bulup anınla amel eyleye” şeklindeki

54 Aydın, 629 No’lu Afyonkarahisar Şer’iyye Sicili’nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi, s. 298.

55 Şîrâzî, el-Mühhezzeb, III, 60.

ifadeleri eklemiştir.⁵⁶ 1805 yılından sonra Anadolu ve Rumeli’de diğer mezheplerden kadı ve nâib tayininin terkedilmesi ve sadece Hanefi mezhebi uygulamasına izin verilmesi şeklinde de bilgi bulunmaktadır.⁵⁷ Lice mahkemesindeki civar hırsımlığı nafaka hukuku davası, Hanefilerin görüşüne göre karara bağlanarak zikri geçen bilginin yürürlüğe yansıyan somut örneği olarak görülebilir.

“Diyarbakır Vilayeti dahilinde kâin Lice Kazası mahallâtından Molla mahallesi sâkinelerinden muarrefetü’z-zât Amine bt. Hacı Ahmed Efendi b. Hacı Ömer Efendi nâm hâtun kazâ-i mezkûr mahkeme-i şer’iyyesine mahsus odada ma’kûd meclis-i şer’-i şerîf-i enverde li-ebeveyn er karındaşları Hacı Said ve Arif ve Abdurrahman efendilerin muvâcehelerinde takrîr-i kelâm ve tabîr-i ani’l-merâm edip ben fakîr ve nâ-çâr olup kâr u kesbe iktidârım olmadığı ecilden muztaribetü’l-ahvâl olmamla kibel-i şer’den er karındaşlarım Hacı Sadi ve Arif ve Abdurrahman efendiler üzerlerine kadr-i kifâye nafaka farz takdîr olunmak muradımdır dedikte mezbûre Amine hâtunun takrîr-i meşrûhu vâkı’a mutâbık ve zikri âti meblağ kadr-i marûf olduğu sikâtın (güvenilir kişiler) ihbârlarıyla ledeş-şer’i’l-enver zâhir ve mukarrer olmağla mezbûre Amine hâtun Lice Kasabası’nda ikamet eylemek şartıyla hâkim-i muvakkı’-ı sadr-ı kitab efendi dahi tarafeyn rızâlarıyla mezbûre Amine hâtunun nafaka ve kisve ve sâir levâzım-ı zarûriyyesi için er karındaşları merkûmûn Hacı Said ve Arif ve Abdurrahman efendiler üzerlerine işbu tarih-i kitabdan beher yevm her birleri üzerlerine yirmişer para rayic akçe farz u takdîr edip meblağ-ı mefrûz-ı mezkûru harc u sarfa ve lede’l-hâce istidâneye ve vakt-i zaferde er karındaşları Hacı Said ve Arif ve Abdurrahman efendiler üzerlerine rüccâ mezbûre Amine hâtuna izin vermeğin mâ vakaa bi’t-taleb ketb olundu 1913.”⁵⁸

1790 tarihli İstanbul Bâb mahkemesinde konumuzla alakalı dikkat çeken bir karar var. Normal şartlarda kocası kayıp olan kadın kendisi ve çocuklarının nafaka ihtiyaçları için mahkemeye giderek kayıp kocası adına belirli oranda nafaka bağlanması ve gerektiğinde kayıp kocası adına borçlanma izni almak için dava açar. Mahkeme de şahitleri de dinleyerek kadının iddiasının doğruluğunu teyit ettikten sonra genellikle kadının bu talebine uygun şekilde hüküm vererek kadının kendisi ve çocukları için belirli oranda nafaka takdirinde bulunur ve kadının kayıp kocası adına borçlanmasına izin verir. Bu uygulamanın Osmanlı mahkemelerinde yüzlerce örneği vardır. Bu kayıttan ise yüzlerce örnek kararların istisnası olarak kadın, küçük çocuğunun nafakasını amcasının karşılması için mahkemeden talepte bulunmaktadır. Amca da çocuğa nafaka vermeye razı olmaktadır. Amca zengin

56 Aydın, *Osmanlı Hukuku Devlet-i Aliyye’nin Temeli*, s. 251.

57 Aydın, *Osmanlı Hukuku Devlet-i Aliyye’nin Temeli*, s. 256.

58 Yalçınkaya, 408 Numaralı Lice Şer’iyye Sicili’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, s. 223.

olmasına rağmen yeğeninin ihtiyaçları için nafaka vermeye razı olmasaydı mahkemenin çocuğun babası varken amcaya nafaka takdir etmesi mümkün olamazdı.

“Mahmiye-i İstanbul'da Cezerî Kasım Paşa mahallesinde sâkine ve zâtî tarif-i şer'î ile muarrefe olan bâisü'l-vesîka zenciye Fatıma bt. Abdullah nâm hâtun meclis-i şer'î-i şerîf-i enverde zevci gâib ani'l-beled Mustafa b. Ali'nin li ebeveyn karındaşı Molla Ahmed b. Ali mahzarında takrîr-i kelâm ve tabîr-i ani'l-merâm edip zevcem gâib-i mezbûrun firâşından hâsil ve benden mütevellid ve bi hakkî'l-hidâne (bakım) hâlâ hucru terbiyemde olan işbu hâzır bi'l-meclis sadrî sağîr oğlum Mehmed Kadri'yi bilâ nafaka terk edip merkûm Molla Ahmed'den ğayrı münfik-i şer'îsi olmayıp ben dahî mu'sire olmamla sağîrin nafaka ve kisve bahâsı için merkûm Molla Ahmed üzerine kibel-i şer'den kadr-i marûf meblağ farz ve takdîr olmak matlubumdur dedikde gıbbe't-tasdikîş-şer'î hâkim efendi hazretleri dahi târih-i kitabdan beher yevm bi't-terâzî dörder para farz ve takdîr buyurup meblağ-ı mefrûz-ı mezkûru sağîr-i mezbûrun nafaka ve kisve ve sâir levâzım-ı zarûriyyesine harc u sarfa ve lede'l-iktizâ istidâneye ve inde'z-zafer karındaşı merkûm Molla Ahmed üzerine rücuâ mezbûre zenciye Fatıma'ya izin verilmeğın mâ vakaa bi't-taleb ketb olundu 1790.”⁵⁹

1910 tarihli Nevşehir mahkemesinde de diğer kayıtlardan farklı bir örnek bulunmaktadır. Bu kayıтта hem anneye hem fakir kardeşe zengin abisinin nafaka vermesine hükmedilmektedir. Ancak burada nafaka borçlusunun rızası olmadığı halde mahkeme nafaka ödeme kararı vermektedir. Yukarıda zikredildiği üzere nafaka sorumluluğu, hem borçlunun rızası ile hem de gerektiğinde borçlu razı olmasa da mahkemece takdir edilebilmekteydi. Bu kayıтта Hanefîlerin görüşünün tatbik edildiği çok net bir şekilde görülmektedir.⁶⁰

1907 tarihli Elbistan mahkemesinde bulunan bir kayıтта, maddi durumu iyi olmayan nafakaya ihtiyacı olan kadın, erkek kardeşinden nafaka talebinde bulunmaktadır. Hâkim, vereceği karara gerekçe olması için müftüden konuyla alakalı fetva almaktadır. Fetvada, imkânı olmayan kişinin nafaka vermeye zorlanamayacağı ifade edildiği için hâkim davacı kadının maddi imkânı yeterli olmayan erkek kardeşinden istediği nafaka talebinin reddi yönünde karar vermektedir.

59 Uğur, İstanbul Bâb Mahkemesi 304 No'lu Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, s. 84.

60 “...gâib-i mezbûr İsmail Efendi üzerine kibel-i şer'den nafaka farz ve takdîr...” Erdoğın, 13 Numaralı Nevşehir Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, s. 234.

“Hacı Yakub mahallesi sâkinelerinden zâtı Hancızâde Mustafa Efendi b. Mustafa ve Mehmed b. Abdülmuttalib nâm kimesneler tarifleriyle muarrefe Fatıma bt. Taftaf oğlu Durmuş Ali nâm hâtun meclis-i şer’de li-ebeveyn er karındaşı Berber Hacı b. Durmuş Ali muvâcehesinde merkûm Berber Hacı benim li-ebeveyn er karındaşım olub fakirü’l-hâl bulunduğumdan nafaka ve kisve bahâya eşedd-i ihtiyacla muhtâce olmamla merkûmun üzerine mikdar-ı kifâye beher yevm nafaka ve kisve bahâ ve sâir levâzım-ı zarûriyyeme kibel-i şer’den farz ve takdîr olunmak matlubumdur deyü dava ettikde ol-dahî cevabında müdde’-iye-i mezbûre li-ebeveyn kız karındaşı olduğunu ikrâr mezbûre Fatıma hâtun haneme gelsün nafaka ve kisve bahâsına takayyüd iderim mezbûre için ayrı hanede nafaka ve kisve bahâ virememe deyü ifade eylediği gibi mezbûre dahî cevabında karındaşım merkumun iki tane zevcesi olub mezbûretân ile birlikde dirligimiz olmayacağı cihetle benim mesken-i şer’iyyemde nafaka ve kisve bahâ ve sâir levâzım-ı zarûriyyeme takayyüd etmesini taleb ederim merkum Hacı dahî cevabında bende fakirü’l-hâl bulunduğumdan mezbûreyi ayrı hanede infâk ve iksâ edemeyeceğini beyan (...) ancak kendü hanesinde zevceleri ile birlikte infâk ve iksâ edeceğini beyan etmişdi müdde’iye-i mezbûre Fatıma kendi hanesinde sâkine olarak karındaşı Berber Hacı’dan nafaka ve kisve talebine salâhiyeti olub olmadığının beyanı faziletli Müfti Efendi’ye istifta “müdde’-â aleyh fakirü’l hâlini iddi’â edüb tahkik ettiği sûretde nafaka takdîriyle icbâr olunmayacağı” beyan olunur 1907.”⁶¹

Yukarıda zikri geçen Şeyhülislam Çatalcalı Ali Efendi’nin, fakir kimsenin başkasına nafaka vermeye zorlanamayacağı şeklindeki fetvasını Elbistan müftüsünün de verdiği görülmektedir. Bu mahkeme kaydında müftüden alınan fetvanın karar metnine işlendiği de görülmektedir. İlgili dava konusunda Şeyhülislam veya Müftüden alınan fetvaların mahkeme karar metnine yazılmasının sebebi, verilen karar konusunda davacı ve davalı tarafları kalben de (diyâneten) ikna etmeye yönelik olabilir.

Nafakaya ihtiyacı olan kişinin kendisine nafaka verecek hiçbir civar hısımlı bulunmadığında nafakasının devlet bütçesinden ödeneceği bilgisi yukarıda zikredilmişti. Osmanlı mahkeme defterlerinde bu konuyla alakalı örnekler daha çok lakît ile ilgilidir. Lakît, kaybolmuş ya da yakınları tarafından terkedilmiş olup yabancılar tarafından bulunmuş annesi babası bilinmeyen çocuk demektir. Buluntu çocuğun malı varsa nafakası oradan yoksa beytülmal tarafından karşılanır.⁶²

Mahkeme defterlerinde hiçbir civar hısımlı bulunmayan buluntu çocuklarla alakalı üç farklı uygulamanın olduğu görülmektedir.

61 Fırtına, 468 Numaralı Elbistan Şer’iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, s. 65.

62 Köse, “Lakît”, DİA, XXVII, 68.

Birinci uygulamada kimsesi olmayan küçük çocuğun bakımını üstlenen ve kendisi de fakir olan kadın, mahkemedен çocuğun nafaka ve elbise ihtiyaçlarının karşılanması için beytülmalden bir talepte bulunmamaktadır. Kadın, ilerde ortaya çıkma ihtimali olan çocuğun velisi olma hakkına sahip yakın akrabalarından (baba, dede gibi) tahsil edilmek üzere onlar adına borçlanmak için mahkemedен izin istemektedir. Mahkeme de kadının bu talebine uygun şekilde karar vermektedir. Kadının beytülmalden böyle bir talebi olsaydı muhtemelen mahkeme bu yönde karar verecekti. İleride göreceğimiz üzere mahkeme, küçük çocukların nafakasının beytülmalden karşılanma taleplerini kabul ederek nafakanın beytülmalden karşılanmasına da hükmetmektedir.

19. yüzyıla ait olan Çavuşzâde Mehmed Aziz'in Dürrü's-sukûk isimli sak⁶³ mecmuasında yer alan bir belgede beş yaşında civar hısımlı olmayan çocuğun terbiye ve bakımıyla ilgilenen Hanife isimli kadının çocuğun nafaka, elbise ve diğer ihtiyaçları için çocuğu ilerde alma hakkına sahip yakın akrabalarının (veliler) ödemesi şartıyla onlar adına borçlanma talebine mahkeme olumlu şekilde karar vermektedir.

“Mahmiye-i İstanbul'da Ayvansaray kurbunda Mustafa Paşa mahallesinde sâkine ve zâtı tarif-i şer'î ile muarrefe olan işbu sâhibetü'l-vesîka Hanife bt. Halil nâm hâtun meclis-i şer'-i lâzımu't-tevkîrde takrîr-i kelâm ve tezkîr-i merâm edîub işbu meclis-i şer'de hâzıra tahminen beş yaşında Rabia nam sağîre li-ecli't-tebennî (evlat edinme) huçr ve terbiyemde olup münfik-i şer'isi olmamakla men lehû hakku'l-ahz üzerine kadr-i kifâye nafaka ve kisve bahâ farz ve takdîr olunmak matlubumdur dedikde hakikat-ı hâl minvâl-i muharrer üzere olduğu zeyl-i sahîfede mektûbu'l-esâmî müslimîn ihbârlarıyla müte-hakkik olmağın hâkim-i muvakkı'ı sadr-i kitab tûbâ lehû ve hüsn-ü meâb Efendi hazretleri dahî sağîre-i hâzırâ-ı mezbûrenin nafaka ve kisve bahâ ve sâir levâzım-ı zarûriyyesi için işbu tarih-i hüccetten beher yevm üçer para farz ve takdîr edüp meblağ-ı mefrûz-ı mezkûr beher yevm üçer parayı sağîre-i hâzırâ-ı mezbûre Rabia'nın nafaka ve kisve ve sâir levâzım-ı zarûriyyesine harc ve sarfa ve lede'l-hâce istidâneye ve inde'z-zafer men lehû hakku'l-ahz üzerine rüçua mezbûre Hanife hâtuna izin vermediğin mâ vakaa bi't-taleb ketb olundu.”⁶⁴

17. yüzyıla ait olan Debbâğzâde Numan Efendi'nin Tuhfetü's-sukûk isimli sak mecmuasında da benzer hüküm bulunmaktadır.⁶⁵

63 “Sak, kadı tarafından dava konusu olan hadiseye ve bu husustaki hükmüne dair düzenlenen belgedir.” Kaya, “Sak”, DİA, XXXV, 586.

64 Çavuşzâde, Dürrü's-Sukûk, I, 80.

65 Debbâğzâde, Tuhfetü's-sukûk, vr. 36a.

1791 tarihli Bâb mahkemesinde de bu uygulama görülmektedir. Küçük çocuğun terbiye ve bakımını üstlenen fakir Amine isimli kadın, çocuğun nafaka masraflarının ileride ortaya çıkma ihtimali olan yakın akrabalarından tahsil edilmek üzere onlar adına borçlanma talebinde bulunmaktadır. Mahkeme de bu talebe uygun şekilde hüküm vermektedir.

“Mahmiye-i İstanbul'da Topkapı dahilinde Bayezid Ağa mahallesinde sâkine ve zâtı zeyl-i vesikada muharrerü'l-esâmî müslimîn tarifleriyle muarrefe olan bâisetü'l-vesika Amine bt. Mustafa nâm hâtun meclis-i şer'î-i şerîf-i enverde takrîr-i kelâm ve tabîr-i ani'l-merâm edüb li eclî't-tebennî ve't-terbiye işbu yedimde olan Mehmed Nurullah nâm sağırin ebeveyni ve sâir münfik-i şer'îsi olmamağla sağır-i mezbûrun nafaka ve kisve sâir zarûriyyesi için men lehu'l-ahz ve't-taleb üzerine kibe'l-i şer'î enverden kadr-i marûf meblağ farz ve takdîr olunmak matlubumdur dedikde gibbe't-tasdikî-şer'î hâkim-i muvakkî'i sadr-ı kitâb tûbâ-leh ve hüsnü meâb Efendi hazretleri dahî sağır-i mezbûrun nafaka ve kisve bahâsi için men lehu'l-ahz ve't-taleb üzerine tarih-i kitabdan beher yevm beş para farz ve takdîr edip (...) Amine hâtuna izin vermeğın (...) 1791.”⁶⁶

Benzer örnek 1883 tarihli Antep mahkemesindeki kayıta görülmektedir. Bu örnekte bir yaşındaki kız çocuğun terbiye ve bakımını Mahmud isimli erkek üstlenmektedir. Bir önceki örnekte olduğu gibi çocuğa yapılacak nafaka masraflarının ileride ortaya çıkması muhtemel yakın akrabalarının adına Mahmud'un borçlanması ve çocuğun giderlerine harcanmasına mahkeme tarafından izin verilmektedir.

“Haleb Vilayet-i Celilesi dahilinde Medine-i Ayntab mahallâtından Kurb-ı Zincirli mahallesinde sâkin Abdoğlu işbu bâisü'l-vesika Mahmud b. Ahmed nâm kimesne meclis-i şer'î-i şerîf-i enverde takrîr-i kelâm edüp benim li eclî't-tebennî yanımda ve terbiyemde olup hâlâ bir yaşında olan Safiye bt. Abdullah nâm sağırenin malı olmadığından mâadâ kendüyi infâk ve iksâ ider bir kimesnesi dahî olmayup nafaka ve kisve bahâya eşedd-i ihtiyac ile muhtac olmağla sağıre-i mezbûrenin nafaka ve kisve bahâ ve sâir levâzım-ı zarûriyyesine harc ve sarf için men lehü hakkü't-taleb ve'l-ahz üzerine kibel-i şer' den kadr-i marûf meblağ farz ve takdîr olunmak matlubumdur dedikde merkûm Mehmed'in takrîr-i meşrûhu vâkı'a mutâbık ve nefsü'l-emre muvâfık ve zikr-i âti meblağ-ı mefrûz mukadder olduğu zeyl-i vesikada muharrerü'l-esâmî-i müslimîn ihbârlarıyla ledêş-şer'ü'l-enver zâhir ve mütehakkık olmağın hâkim-i muvakkî'ı ale'l-vesika dâme fazluhü Efendi hazretleri dahî sağıre-i mezbûre Safiye'nin nafaka ve kisve bahâ ve sâir levâzım-ı zarûriyyesine sarf olunan meblağ-ı men lehü hakkü't-taleb ve'l-ahz üzerine iş bu tarih-i hüccetten itibaren beher yevm altmış para farz ve takdîr (...) merkum Mahmud'a izin vermeğın (...) 1883.”⁶⁷

66 Uğur, İstanbul Bâb Mahkemesi 304 No'lu Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, s. 149.

67 Yılmaz, 151 Numaralı Ayntab Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, s. 239.

Hiçbir civar hısımlı olmayan şahsın masraflarının karşılanmasıyla alakalı Osmanlı mahkemelerindeki ikinci uygulama şöyledir. Küçük çocuğun bakım ve terbiyesini üstlenen şahıs kendisinin de fakir olduğunu beyan edip, çocuğun nafaka masraflarının beytûlmalden karşılanmasını talep etmektedir. Mahkeme de şahsın nafaka talebini kabul ederek nafaka masraflarının beytûlmalden karşılanmasına ancak daha sonra çocuğun yakın akrabaları ortaya çıkacak olursa bu masrafların onlardan tahsil edilerek beytûlmale iade edilmesine karar vermektedir.

Bu uygulama örneği 1877 tarihli Rize mahkemesinde görülmektedir. Üç yaşındaki erkek çocuk cami avlusuna bırakılmaktadır. Çocuk, terbiye ve bakımı için Hatice isimli kadına teslim edilmektedir. Ancak kadın kendisinin de fakir olduğunu beyan ederek çocuğun nafaka ve elbise ihtiyaçlarının devlet hazinesi tarafından karşılanmasını istemektedir. Mahkeme, çocuğun nafaka ve elbise ihtiyaçlarının devlet hazinesi tarafından karşılanmasına karar vermekte ancak ileride çocuğun akrabası çıkarsa yapılan harcamaların değerinin beytûlmale ödenmesine de karar vermektedir.

“Trabzon Vilayeti dahilinde Rize kazası mahallâtından Hamrik mahallesi sâkinlerinden ve zâtı tarif-i şer’ ile muarrefe olan zikr-i âti lakîtanın işbu bâisetü’l-kitab Hatice bt. Ömer nâm hâtun kaza-yı mezkûr deâvî meclisinde makûd meclis-i şer’-i şerîfi’l-enverde kaza-yı mezkûr beytü’l-mâl müdürü el-Hâc Ahmed Efendi b. Mehmed hazır olduğu halde takrir-i kelâm ve tabîr-i anî’l-merâm edüb tarih-i vesikadan bir ay mukaddem kaza-yı mezkûrede vâki’ Uzun câmi-i şerîfinin avlusunda li-ecli’t-terbiye bana teslim ve Hasan ismiyle tesmiye olunan işbu hâzır-ı bi’l-meclis üç yaşında lakîtanın asla malı olmayub ebeveyni dahî nâ malum olduğu gibi kendisini infâka vasî ider bir kimsesi bulunmadığından ben dahî mu’sire olmamla lakîta-yı hâzıra-i mezbûru bilâ nafaka idare ve terbiyeye muktedire olmadığından lakî-i hâzır-ı mezbûrun nafaka ve kisve ve sâir levâzım-ı zarûriyyesi için ebeveyn ve vasîsi zuhûruna değin cânib-i beytü’l-mâldan i’tâ (verilmek) olunmak üzere kibel-i şer’den kadr-i kifâye meblâğ farz ve takdîr olunmak matlubumdur dedikde mürebbiye-i mezbûre Hatice hâtun’un takrir-i meşrûhu vâki’a mutâbık ve nefsü’l-emre muvâfık ve zikr-i âti meblâğ kadr-i maruf idüğü dava mümeyyizatından Hacı Osman Efendi ve Deâvî Kâtibi Salih Efendi ve Yanıkzâde Bahadır Ağa ve sâir ceridede mazbûtu’l-esâmî sikâtın sahihatu’l-kelimât ihbârlarıyla inde-şer’ü’l-enver zâhir ve nümâyün olmağla lakîta-yı hâzıra-i mezbûr Hasan’ın nafaka ve kisve ve sâir levâzım-ı zarûriyyesi için men lehû hakku’t-taleb ve’l-ahz üzerine rücû olunmak üzere cânib-i beytü’l-mâldan işbu tarih-i vesika beher mâh (ay) yirmi beşer gurus nafaka ve kisve bahâ farz ve takdîr olunub meblâğ-ı mefrûz-ı mezkûru lakîte-i hâzır-ı mezbûr Hasan’ın nafaka ve kisve ve sâir levâzım-ı zarûriyyesine harc u sarfa ve lede’l-iktizâ istidâneye ve inde’z-zafer vasîsi zuhûruna değin cânib-i beytü’l-mâla rücûa mezbûre Hatice hâtuna izin verilmeğin mâ vakaa bi’t-taleb ketb olundu 1877.”⁶⁸

Zikredilen bu iki farklı uygulamayı gördüğümüz mahkeme kayıtlarında “li ecli’t-tebennî” ifadesi geçse de bu ifadeleri fıkıhtaki tebennî (evlat edinme) değil⁶⁹ bakıma muhtaç kimsesiz çocuğun koruyucu aile yanına yerleştirilmesi olarak düşünmek mümkündür.⁷⁰

Hiçbir civar hısımlı olmayan şahsın masraflarının karşılanmasıyla alakalı Osmanlı mahkemelerindeki üçüncü uygulama, fıkıh kitaplarında yer alan, çocuğun nafaka ve ihtiyaçlarının devlet bütçesi tarafından ödenmesi gerektiği şeklindeki bilginin Osmanlıda pratiğe geçmiş şeklidir.

1870 tarihli Rize mahkemesinde bu bilginin uygulama örneği görülmektedir. Cami avlusuna bırakılan ve hiçbir akrabası olmayan küçük çocuk, Fatma isimli kadın tarafından terbiyesi ve bakımı için sahiplenilmektedir. Ancak kadın kendisinin maddi durumunun iyi olmadığını beyan edip, çocuğun nafaka ve elbise ihtiyaçlarının devlet hazinesinden karşılanmasını talep etmektedir. Mahkeme kadının talebini kabul ederek süt emme çağındaki küçük çocuğun hiçbir akrabası olmaması sebebiyle masraflarının devlet hazinesi tarafından karşılanmasına hükmetmektedir.

“Trabzon Vilayeti dahilinde Rize kasabasında vâki’ Orta câmi’-i şerîf avlusunda bulunan ebeveyni nâ-malum ve malı dahî olmayub Hamide ismiyle tesmiye olunan tahminen bir aylık lakıtayı li-ecli’t-terbiye ahz etmiş olan Samrı mahallesi sâkinlerinden Mustafa Çavuş’un zevcesi Fatıma hâtun meclis-i şer’-i şerîf-i enverde takrîr-i kelâm ve tabîr-i ani’l-merâm edüb zikr olunan Orta câmi’-i şerîf avlusunda bulunmağla iltikat olunub ebeveyni malûm olmayub ve malı dahî olmadığı halde li-ecli’l-irdâ’ (süt emzirme) ve’t-tebennî bundan akdem bana teslim ve Hamide ismiyle tesmiye olunan işbu hâzıra bi’l-meclis lakîta-yı mezbûreyi bilâ-nafaka infâk ve irdâ’a muktedire olmadığımdan lakîta-yı hâzıra-i mezbûrenin nafaka ve kisve ve sâir levâzım-ı zarûriyyesi için cânib-i beytül-mâldan i’tâ olunmak üzere kibel-i şer’den kadr-i kifâye meblağ farz ve takdîr olunmak matlubumdur dedikte mürebbiye-i mezbûre Fatıma hâtunun takrîr-i meşrûhu vâkı’a mutâbık ve nefsü’l-emre muvâfık olmağla sağîre-i lakîta-yı hâzıra-i mezbûre Hamide’nin nafaka ve kisve ve sâir levâzım-ı zarûriyyesi için cânib-i beytül-mâldan işbu tarih-i kitabdan itibaren kadr-i marûf idüğü ihbâr olunan beher mâh yirmi beş gurus nafaka ve kisve bahâ kibel-i şer’den farz ve takdîr olunub meblağ-ı mefrûz-i mezkûru sağîre-i mezbûre Hamide’nin nafaka ve kisve ve sâir levâzım-ı zarûriyyesine ve inde’z-zafer cânib-i beytül-mâla rûcûa mezbûre Fatıma hâtuna izin verilmiş ise de icrâ-yı icâbı re’y ve irâde-i kâim-i makâmîlerine menût olduğıu bi’l-iltimâs huzur-i âlîlerine ilâm olundu 1870.”⁷¹

69 Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, s. 86.

70 Avcı, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 352.

71 Pehlevan, *1495 Numaralı Şer’iyye Sicili Defterine Göre Rize’nin Ekonomik ve Sosyal Hayatı*, s. 427.

Bu son örnekte mahkemenin, çocuğun bakım ve terbiyesini üstlenen kadının çocuğun nafakası için beytülmalden talep ettiği paranın, önceki uygulamalardan farklı olarak çocuğun ileride ortaya çıkabilecek velilerini borçlandırma yapmaksızın kadına ödenmesine hükmettiği görülmektedir.

SONUÇ

İslam aile hukukunda yer alan mahrem akrabalar (civar hısımlar) nafakasının Osmanlı aile hukukundaki yerini tespit etmek üzere ele aldığımız bu çalışmada sonuç olarak şunları söyleyebiliriz. Konumuzla alakalı tespitlerde genel bir kanaate ulaşmak için hem klasik hem de Tanzimat dönemlerine ait 390⁷² adet değişik

72 Adalar 1 numaralı (1765-1771 tarihli), Adana 6 numaralı (1789 tarihli), 27 numaralı (1747 tarihli), 30 numaralı (1703-1757 tarihli), 53 numaralı (1808-1821 tarihli) 62 numaralı (1794 tarihli), 65 numaralı (1786-1789 tarihli), 66 numaralı (1795 tarihli), 72 numaralı (1828 tarihli), 73 numaralı (1848 tarihli), 282 numaralı (1898 tarihli), Adıyaman 236 numaralı (1917 tarihli), 239 numaralı (1911-1915 tarihli), 259 numaralı (1895), 260 numaralı (1902), 262 numaralı (1899 tarihli), 279 numaralı (1899 tarihli), Ahıska 1 numaralı (1769-1825 tarihli), Afyon 509 numaralı (1666 tarihli), 535 numaralı (1723 tarihli), 537 numaralı (1727 tarihli), 544 numaralı (1746), 557 numaralı (1793 tarihli), 561 numaralı (1817 tarihli), 562 numaralı (1821 tarihli), 564 numaralı (1837 tarihli), 587 numaralı (1861 tarihli), 590 numaralı (1865 tarihli), 615 numaralı (1886 tarihli), 626 numaralı (1894 tarihli), 629 numaralı (1898 tarihli), 643 numaralı (1911 tarihli), Amasya 4 numaralı (1642 tarihli), 7 numaralı (1648 tarihli), 8 numaralı (1649 tarihli), 9 numaralı (1649 tarihli), 15 numaralı (1664 tarihli), 22 numaralı (1697 tarihli), 23 numaralı (1700 tarihli), 26 numaralı (1709 tarihli), 62 numaralı (1785 tarihli) 71 numaralı (1818 tarihli), 72 numaralı (1825 tarihli), 52 numaralı (1764 tarihli), Ankara 13 numaralı (1611 tarihli), 61 numaralı (1680 tarihli), 857 numaralı (1781 tarihli), 945 numaralı (11849 tarihli), 975 numaralı (1879 tarihli), Antakya 3 numaralı (1743 tarihli), 9 numaralı (1774 tarihli), 12 numaralı (1807 tarihli), 17 numaralı (1820 tarihli), 18 numaralı (1823 tarihli), 20 numaralı (1829 tarihli), 31 numaralı (1861 tarihli), 34 numaralı (1866 tarihli), 35 numaralı (1867 tarihli), 50 numaralı (1898 tarihli), 67 numaralı (1866 tarihli), Antalya 1 numaralı (1810 tarihli), 8 numaralı (1854 tarihli), 9 numaralı (1855 tarihli), 12 numaralı (1862 tarihli), 14 numaralı (1865 tarihli), 15 numaralı (1866 tarihli), 26 numaralı (1883 tarihli), 27 numaralı (1884 tarihli), 34 numaralı (1887 tarihli), 35 numaralı (1891 tarihli), 41 numaralı (1892 tarihli), 49 numaralı (1897 tarihli), 84 numaralı (1898 tarihli), 98 numaralı (1912 tarihli), Antep 1 numaralı (1531-1553 tarihli), 11 numaralı (1608 tarihli), 20 numaralı (1650 tarihli), 23 numaralı (1653 tarihli), 35 numaralı (1682 tarihli), 37 numaralı (1686 tarihli), 42 numaralı (1586 tarihli), 45 numaralı (1696 tarihli), 47 numaralı (1697 tarihli), 49 numaralı (1698 tarihli), 61 numaralı (1712 tarihli), 65 numaralı (1714 tarihli), 66 numaralı (1715 tarihli), 71 numaralı (1720 tarihli), 98 numaralı (1742 tarihli), 98/1 numaralı (1742 tarihli), 98/3 numaralı (1743), 99 numaralı (1746 tarihli), 109 numaralı (1752 tarihli), 111 numaralı (1753 tarihli), 113 numaralı (1755 tarihli), 121 numaralı (1765 tarihli), 122 numaralı (1764 tarihli), 123 numaralı (1766 tarihli), 125 numaralı (1762 tarihli), 129 numaralı (1729 tarihli), 131 numaralı (1781 tarihli), 137 numaralı (1801 tarihli), 139 numaralı (1813 tarihli), 141 numaralı (1818 tarihli), 148 numaralı (1871 tarihli), 149 numaralı (1877 tarihli), 151 numaralı (1882 tarihli), 152 numaralı (1884 tarihli), 155 numaralı (1890 tarihli), 156 numaralı (1894 tarihli), 157 numaralı (1898 tarihli), 158 numaralı (1900 tarihli), 159 numaralı (1903 tarihli), 166 numaralı (1572 tarihli), 174 numaralı (1773 tarihli), Bab 304 numaralı (1816 tarihli), 2/351 numaralı (1816 tarihli), Balıkesir 692 numaralı (1591 tarihli), 745 numaralı (1834-1849 tarihli), 753 numaralı (1858 tarihli), Bergama 2 numaralı (1815-1870 tarihli), Besni 173 numaralı (1865 tarihli), 176 numaralı (1911 tarihli), 194 numaralı (1898 tarihli), 196 numaralı (1910 tarihli), 202 numaralı (1912 tarihli), Beşiktaş 62 numaralı (1691 tarihli), Bitlis 298 numaralı (1903-1910 tarihli), 333 numaralı (1878-1882 tarihli), 411 numaralı (1893-1903 tarihli), 415

numaralı (1896-1909 tarihli), Bodrum 167 numaralı (1881-1886 tarihli), Bolu 835 numaralı (1684 tarihli), 836 numaralı (1687 tarihli), 937 numaralı (1868 tarihli), 979 numaralı (1878 tarihli), 1001 numaralı (1881 tarihli), Bozkrı 337 numaralı (1883-1892 tarihli), Burdur 210 numaralı (1839 tarihli), 220 numaralı (1889 tarihli), Bursa A 151 numaralı (1593 tarihli), B 35 numaralı (1615 tarihli), B 87 numaralı (1650 tarihli), B 180 numaralı (1763 tarihli), B 230 numaralı (1789 tarihli), Çankırı 5 numaralı (1880 tarihli), 15 numaralı (1578 tarihli), Çermik 400 numaralı (1894 tarihli), 401 numaralı (1898 tarihli), 405 numaralı (1895 tarihli), Denizli 671 numaralı (1775 tarihli), 674 numaralı (1828 tarihli), Develi 1 numaralı (1893 tarihli), 9/1 numaralı (1899 tarihli), 37 numaralı (1911 tarihli), 46 numaralı (1914 tarihli), 47 numaralı (1897 tarihli), 52 numaralı (1902 tarihli), Diyarbakır 135/313 numaralı (1722-1798 tarihli), 312 numaralı (1881 tarihli), 352 numaralı (1724-1848 tarihli), 356 numaralı (1803 tarihli), 376 numaralı (1828 tarihli), 593 numaralı (1893 tarihli), Edirne 29 numaralı (1640 tarihli), 138 numaralı (1707-1748 tarihli), 153 numaralı (1750 tarihli), 198 numaralı (1777 tarihli), 270 numaralı (1801 tarihli), 341 numaralı (1825 tarihli), Edremit 1229 numaralı (1711 tarihli), 1239 numaralı (1849 tarihli), Eğin 6 numaralı (1842 tarihli), 7 numaralı (1845 tarihli), 8 numaralı (1847 tarihli), Elbistan 454/2 numaralı (1876 tarihli), 456 numaralı (1884 tarihli), 468 numaralı (1906 tarihli), Galata 94 numaralı (1663 tarihli), 141 numaralı (1687 tarihli), 259 numaralı (1724 tarihli), 494 numaralı (1788 tarihli), Giresun 1426 numaralı (1895 tarihli), 1434 numaralı (1898 tarihli), Halep 1 numaralı (1549-1565 tarihli), 6 numaralı (1587 tarihli), 209 numaralı (1827 tarihli), Harput 181 numaralı (1632 tarihli), 350 numaralı (1663 tarihli), Isparta 190 numaralı (1864 tarihli), 191 numaralı (1865 tarihli), 194 numaralı (1875 tarihli), Karaferya 567 numaralı (1792 tarihli), 1447 numaralı (1787 tarihli), Karaman 1 numaralı (1742 tarihli), 280 numaralı (1641 tarihli), 296 numaralı (1829 tarihli), 315 numaralı (1829 tarihli), Kastamonu 69/1 numaralı (1795 tarihli), 69/2 numaralı (1796 tarihli), 4553 numaralı (1892 tarihli), Kayseri 25 numaralı (1624 tarihli), 41/1 numaralı (1638 tarihli), 57/1 numaralı (1648 tarihli), 59 numaralı (1652 tarihli), 63/2 numaralı (1653 tarihli), 64/1 numaralı (1655 tarihli), 74/2 numaralı (1667 tarihli), 77/1 numaralı (1667 tarihli), 78 numaralı (1668 tarihli), 82/2 numaralı (1674 tarihli), 91 numaralı (1683 tarihli), 100 numaralı (1692 tarihli), 133 numaralı (1742 tarihli), 212 numaralı (1853 tarihli), 280 numaralı (1902 tarihli), Kırşehir 5 numaralı (1881 tarihli), 18 numaralı (1907 tarihli), 20 numaralı (1908 tarihli), 21 numaralı (1909 tarihli), 23 numaralı (1910 tarihli), 24 numaralı (1914 tarihli), Konya 1 numaralı (1563-1610 tarihli), 2 numaralı (1570-1582 tarihli), 5 numaralı (1562-1798 tarihli), 12 numaralı (1663 tarihli), 13 numaralı (1676 tarihli), 14 numaralı (1669 tarihli), 15 numaralı (1670 tarihli), 16 numaralı (1672 tarihli), 19 numaralı (1673 tarihli), 22 numaralı (1629 tarihli), 26 numaralı (1681 tarihli), 31 numaralı (1686 tarihli), 32 numaralı (1685 tarihli), 33 numaralı (1683 tarihli), 34 numaralı (1687 tarihli), 53 numaralı (1735 tarihli), 54 numaralı (1738), 56 numaralı (1742 tarihli), 57 numaralı (1748 tarihli), 59 numaralı (1765 tarihli), 66 numaralı (1792 tarihli), 70 numaralı (1814 tarihli), 74/F4 numaralı (1827 tarihli), 75 numaralı (1837 tarihli), 76 numaralı (1840 tarihli), 80 numaralı (1847 tarihli), 83 numaralı (1837 tarihli), 130 numaralı (1896 tarihli), Kütahya 1 numaralı (1698 tarihli), 7 numaralı (1803 tarihli), 8 numaralı (1810 tarihli), 9 numaralı (1812 tarihli), 15 numaralı (1823 tarihli), 20 numaralı (1837 tarihli), 21 numaralı (1838 tarihli), 22 numaralı (1840 tarihli), 49 numaralı (1873 tarihli), 52 numaralı (1878 tarihli), 55 numaralı (1880 tarihli), 70 numaralı (1901 tarihli), 72 numaralı (1904 tarihli), 86 numaralı (1891 tarihli), 96 numaralı (1913 tarihli), 98 numaralı (1926 tarihli), 105 numaralı (1914), 108 numaralı (1917 tarihli), Lefkoşe 8 numaralı (1698 tarihli), Lice 335 numaralı (1911 tarihli) sicili 408 numaralı (1911 tarihli), Malatya 167 numaralı (1917 tarihli), 7749 numaralı (1891 tarihli), Manisa 6 numaralı (1535-1565 tarihli), 14 numaralı (1593 tarihli), 48 numaralı (1620 tarihli), 61 numaralı (1629 tarihli), 64 numaralı (1630 tarihli), 79 numaralı (1639 tarihli), 100 numaralı (1650 tarihli), 125 numaralı (1665 tarihli), 152 numaralı (1681 tarihli), 181 numaralı (1723 tarihli), 242 numaralı (1880 tarihli), 273 numaralı (1836 tarihli), 395 numaralı (1903 tarihli), Maraş 229 numaralı (1886 tarihli), 230 numaralı (1921 tarihli), 231 numaralı (1894 tarihli), 232 numaralı (1879 tarihli), 8983 numaralı (1880 tarihli), Mardin 179 numaralı (1891 tarihli), 201 numaralı (1840 tarihli), 208 numaralı (1896 tarihli), 235 numaralı (1858 tarihli), 244 numaralı (1860 tarihli), 249 numaralı (1858 tarihli), 259 numaralı (1598 tarihli), Midyat 316 numaralı (1913 tarihli), 317 numaralı (1910 tarihli), 320 numaralı (1897 tarihli), Nevşehir 12 numaralı (1906 tarihli), 13 numaralı (1908 tarihli), 17 numaralı (1905 tarihli), 18 numaralı (1920 tarihli), 20 numaralı (1921 tarihli), 29 numaralı (1906 tarihli), Niğde 4 numaralı (1895 tarihli), 8 numaralı (1894 tarihli), 9

şehirlerde tutulmuş kadı sicillerini inceledik. Ancak incelememizde usul ve fûrû nafaka hükümlerine kıyasla daha az sayıdaki (12 adet) mahkeme kaydında civar hısımlık nafakası örneklerini bulabildik. Bu hükümlerden dokuzu küçük çocuklara, biri teyzeye, ikisi ise erkek kardeşlerin kız kardeşlerine karşı civar hısımlığı nafaka davasıdır. Sayının az olmasının başlıca nedeni kişilerin civar hısımlığı nafakasına ihtiyaç duymalarını engelleyen evlilik, usul ve fûrû nafakalarının takdim tehir açısından civar hısımlığı nafakasından önce hukuken ödenmesi gerekli nafaka çeşitleri olmasıdır. Bundan dolayı kayıtlara geçen civar hısımlığı nafaka kararları diğer nafaka örneklerine göre daha azdır. Ancak bu az sayıdaki örnekler bize Osmanlı aile hukukundaki civar hısımlığı nafakası ile ilgili yorum ve tespit yapma imkânı vermektedir.

Bu çalışmadaki ana hedefimiz, civar hısımlığı nafakası özelinde Hanefî mezhebi görüşlerinin Osmanlı hukukunda uygulanıp uygulanmadığını tespit etmektir. Hanefî mezhebinin Osmanlıda bir dönemden sonra (16. Asır ortaları) resmi mezhep olarak kabul edildiği bilinmektedir. Hatta 1805 yılından sonra Anadolu ve Rumeli'de diğer mezheplerden kadı ve nâib tayininin terkedilmesi ve sadece Hanefî mezhebi uygulamasına izin verildiği de bilinmektedir. Bu çalışmada Hanefî mezhebinin Osmanlıda resmi mezhep olarak uygulanması emrinin uygulamaya

numaralı (1908 tarihli), 10 numaralı (1900 tarihli), 15 numaralı (1911 tarihli), Rize 1495 numaralı (1869 tarihli), 1497 numaralı (1875 tarihli), 1498 numaralı (1877 tarihli), Rodosçuk 1541 numaralı (1601 tarihli), 1579 numaralı (1631 tarihli), 1596 numaralı (1661 tarihli), 1751 numaralı (1762 tarihli), Ruscuk R-3 numaralı (1682 tarihli), R-8 numaralı (1778 tarihli), R-20 numaralı (1828 tarihli), Safranbolu 2112 numaralı (1875 tarihli), 2113 numaralı (1803 tarihli), 2114 numaralı (1807 tarihli), 2118 numaralı (1829 tarihli), 2130 numaralı (1852 tarihli), 2141 numaralı (1875 tarihli), 2142 numaralı (1876 tarihli), 2153 numaralı (1897 tarihli), 2154 numaralı (1899 tarihli), 2155 numaralı (1903 tarihli), 2156 numaralı (1905 tarihli), Samsun 39 numaralı (1906 tarihli), 42 numaralı (1832 tarihli), 1756 numaralı (1830 tarihli), 1757 numaralı (1845 tarihli), 1760 numaralı (1850 tarihli), 1764 numaralı (1857 tarihli), 1774 numaralı (1858 tarihli), 1775 numaralı (1875 tarihli), 1787 numaralı (1897 tarihli), Sivas 3 numaralı (1787 tarihli), 6 numaralı (1799 tarihli), 9 numaralı (1809 tarihli), 14 numaralı (1826 tarihli), 16 numaralı (1831 tarihli), 17 numaralı (1835 tarihli), 20 numaralı (1839 tarihli), 27 numaralı (1851 tarihli), 50 numaralı (1875 tarihli), 77 numaralı (1730 tarihli), 105 numaralı (1888 tarihli), Siverek 438 numaralı (1866 tarihli), 443 numaralı (1851 tarihli), Tarsus 285 numaralı (1831 tarihli), 330 numaralı (1887 tarihli), 370 numaralı (1906 tarihli), Tire 1 numaralı (1833 tarihli), Tokat 1 numaralı (1772 tarihli), 3 numaralı (1797 tarihli), 10 numaralı (1805 tarihli), 12 numaralı (1808 tarihli), 16 numaralı (1812 tarihli), 18 numaralı (1813 tarihli), 50 numaralı (1830 tarihli), 55 numaralı (1842 tarihli), 60 numaralı (1848 tarihli), 82 numaralı (1886 tarihli), 111 numaralı (1909 tarihli), Trabzon 18/8 numaralı (1564 tarihli), 1834 numaralı (1654 tarihli), 1826 numaralı (1701 tarihli), 2039/225 numaralı (1886 tarihli), 2110/296 numaralı (1914 tarihli), Urfa 204 numaralı (1845 tarihli), 205 numaralı (1852 tarihli), 216 numaralı (1897 tarihli), 223 numaralı (1887 tarihli), 228 numaralı (1871 tarihli), Üsküdar 23 numaralı (1561 tarihli), 402 numaralı (1740 tarihli), 420 numaralı (1746 tarihli), 489 numaralı (1773 tarihli), 761 numaralı (1899 tarihli), 762 numaralı (1900 tarihli), Vidin 10 numaralı (1729 tarihli), 42 numaralı (1732 tarihli), 43 numaralı (1723 tarihli), Yozgat 2 numaralı (1883 tarihli) siciller.

da yansıyıp yansımadığı, civar hısımları arasındaki nafaka hukuku özelinde Lice mahkemesinin verdiği karar ile test edilerek Şâfiî mezhebine mensup Osmanlı vatandaşlarının bulunduğu bölgelerde de Hanefi mezhebi görüşlerinin yürürlükte olduğu görüldü. Hanefi vatandaşların ikamet ettiği yerlerin mahkemelerinde zaten Hanefi görüşlerine göre hükümler verilmekteydi.

Konu ile ilgili Hanefilerin görüşleri kısaca şöyle idi. Civar hısımlar, birinin erkek ötekinin kadın olduğu takdir edildiğinde evlenmeleri yasak olan kardeş, amca, dayı, hala, teyze ve yeğen gibi yakınlarıdır. Bunlar arasında karşılıklı nafaka sorumluluğu meydana gelmekte idi. Nafaka sorumluluğun doğması için alacaklının fakir ve aciz; borçlunun ise zengin olma şartı vardı. Taraflar arasında evlenme engelini bulunması yanında mirasçılık ve din birliğinin olması şartları bulunması gereken ortak vasıflar idi. Nafaka takdiri rıza veya mahkeme kararı ile gerçekleşebilirdi.

Civar hısımlığı nafakasının gerçekleşmesi için biraz önce zikrettiğimiz bütün şartların hem verilen fetvalarda dikkate alındığını hem de mahkeme kararlarında birebir uygulandığını söylemek mümkündür.

Klasik fıkıh kitaplarında yer alan, hiç civar hısımlı olmayan kişilerin nafakasının beytülmalden karşılanması gerektiği şeklindeki bilginin yürürlüğü konusunun Osmanlı mahkemelerinde temkinle karşılandığını söylememiz mümkündür. Biri haricindeki diğer örneklerde mahkeme, devlet hazinesinden talep edilen nafaka masraflarını devlet hazinesinin ödememesine veya yapılacak masrafların daha sonra çocuğun velilerinden tahsil edilmesi şartıyla nafakanın devlet hazinesinden ödenmesine karar vermektedir. Bizim gördüğümüz mahkeme kayıtlarından hareketle bu konunun gerekçesiyle alakalı şöyle bir açıklama yapmak mümkündür. Bu konudaki temkinli duruş, insanların nafaka konusundaki sorumluluğu tamamen beytümale yüklemeye niyetini törpüleme ve oluşabilecek suiistimalleri önleme düşüncesinden kaynaklanmış olabilir. Klasik dönem ve Tanzimat dönemindeki kayıtların çoğunluğunda öncelikle çocuğa yapılacak nafaka masraflarının ileride ortaya çıkması muhtemel yakın akrabalara (veliler) yüklenmesi şartıyla borçlanmaya izin verilmesi yönündeki kararlar ve aynı şekilde nafaka masraflarının beytülmalden karşılanmasına rağmen yine ileride ortaya çıkabilecek akrabaların beytümale bu harcamaların değerini ödemesi şartıyla borçlanmaya izin verilmesi yönündeki karar, muhtemel suiistimalleri önleme amacıyla verilmiş olabilir. Hukuken velilerin yıllar sonra çıkıp çocuğu geri istemelerine bir nebze engel olmak ve koruyucu aileleri baktıkları çocuklardan bir anda koparmamak için veliler borçlandırılmış olabilir.

Sonuç olarak şu tespiti yapmamız mümkündür. Osmanlı aile hukukundaki civar hısımlığı nafaka hukuku, Hanefî mezhebi görüşlerine zıt değildir aksine tam mutabıktır. Resmi mezhep olarak kabul edilen Hanefî mezhebinin görüşlerine hem fetvalarda yer verilmiş hem de bu görüşler Osmanlı mahkemelerinde uygulanmıştır.

Kaynakça

- Acar, H. İbrahim, *Ana Hatlarıyla İslâm Aile Hukuku*, İstanbul: Ensar Yayıncılık, 2018.
- Avcı, Mustafa, *Türk Hukuk Tarihi*, Konya: Atlas Yayınları, 2020.
- Aydın, Ahmet, *629 No'lu Afyonkarahisar Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, Yüksek lisans tezi, Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Aydın, Mehmet Akif, *Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2020.
- Aydın, Mehmet Akif, *Osmanlı Hukuku Devlet-i Aliyye'nin Temeli*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2020.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedreddin Mahmud b. Ahmed b. Musa, *el-Binâye fi şerhi'l-Hidâye*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1990.
- Başaran, Sinan, *1498 Numaralı Rize Şer'iyye Sicil Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi*, Yüksek lisans tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- "Beytülmâl", *el-Mevsûatu'l-fıkhiyye*, Vizâretü'l-Evkaf veş-Şuûni'l-İslâmiyye, Kuveyt: 1986, VIII, 242-263.
- Buhûtî, Mansur b. Yunus b. İdris, Şerhu *Münteha'l-İrâdât*, thk. Abdulmuhsin et-Türki, b.y.: Müessesetü'r-Risale, 2000.
- Bilmen, Ömer Nasûhî, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilâhâtı Fıkhiyye Kâmusu*, İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1976.
- Çavuşzâde, Mehmet Aziz, *Dürrü's-Sukûk*. İstanbul: 1861.
- Çeker, Orhan, *Nafaka Kanunu*, İstanbul: Ebru Yayınları, 1985.
- Çolak, Abdullah, *İslâm Aile Hukuku*, İstanbul: Ensar Yayıncılık, 2018.
- Debbağzâde, Numan Efendi, *Tuhfetü's-sukûk*, Ankara: Milli Kütüphane, Yazmalar Koleksiyonu, 186, vr. 36a. <http://www.yek.gov.tr>
- Erbay, Celal, "Nafaka", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: 2006, XXXII, 282-285.
- Erdoğan, Serkan, *13 Numaralı Nevşehir Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Yüksek lisans tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Erkal, Mehmet, "Beytülmâl", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: 1992, VI, 90-94.
- Hallâf, Abdulvehhâb, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, Kuveyt: Dâru'l-kalem, 1990.
- Halebî, İbrahim b. Muhammed b. İbrahim, *Mülteka'l-Ebhur*, thk. Vehbî Süleyman el-Ulbânî, b.y.: 1986.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdilaziz el-Hüseynî ed-Dımaşkı, *Reddü'l-muhtâr ale'd-dürri'l-muhtâr*. thk. Ali Muhammed Muavvid, Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, *Câmiu'l-fıkh*, thk. Yüsi Seyyid Muhammed. b.y.: Dâru'l-Vefâ, 2000.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrerem, *Lisânu'l-'Arab*, nşr. Abdullah Ali el-Kebîr, Kahire: Dâru'l-Maârif, ts.

- İbn Nüceym, Zeynüddin b. **İbrâhîm** b. Muhammed el-Mısri, *Bahrü'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*. Beyrut: Matbaatü'l-İlmiyye, 1997.
- Kâsânî, Alâüddin Ebû Bekir b. Mesûd, *Bedâi'u's-sanâi' fî tertibiş-şerâi'*, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1986.
- Karaman, Hayrettin, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2001.
- Kaya, Süleyman, "Sak", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: 2008, XXXV, 586-587.
- Koç, Mehmet, *Osmanlı Hukukunda Ta'zir Suç ve Cezaları*, Konya: Aybil Yayınları, 2017.
- Köse, Saffet, "Lakit", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara: 2003, XXVII, 68-69.
- Mergînânî, Ebû'l-Hasan Burhânüddin Ali b.Ebî Bekr b. Abdilcelil, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübedî*, thk. Muhammed Adnan Derviş. Beyrut: Dâru'l-Erkâm, ts.
- Şeyhülislam Çatalcalı Ali Efendi, *Fetavâ-yı Ali Efendi*, İstanbul: TBMM Kütüphanesi, 1927/841, 1894.
- Şeyhülislam Dürrihzâde Mehmed Ârif Efendi, *Neticetü'l-Fetâvâ maa'n-Nükûl*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1849.
- Şeyhülislam Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Feyziye*, haz. Süleyman Kaya, İstanbul: Klasik Yayınları, 2009.
- Şeyhülislam Minkârizâde Yahya Efendi, *Fetâvâ-yı Yahya Efendi*, Londra: British Museum, 135, vr. 50a-52b.
- Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm fî şerhi Gureri'l-ahkâm*, İstanbul: Mir Muhammed Kütüphanesi, 1890.
- "Nafaka", *el-Mevsuatu'l-fikhiyye*, Vizâretü'l-Evkafe veş-Şuûni'l-İslâmiyye, Kuveyt: 2002, XLI, 34-100.
- Özcan, Ruhi, *İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakası*, İzmir: Çağlayan Yayınları, 1996.
- Pehlevan, Arzu, *1495 Numaralı Şer'iyye Sicili Defterine Göre Rize'nin Ekonomik ve Sosyal Hayatı*, Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Sahnûn, Abdüsselâm b. Said et-Tenûhî, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994.
- Serahsî, Şemsü'l-Eimme Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed, *el-Mebsût*, Beyrut: Dâru'l-Marife, ts.
- Siligül, Mehtap, *Karahisar-ı Sahip Sancağı'nın 615 No'lu Şer'iyye Sicili*, Yüksek lisans tezi, Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- Şîrâzî, Ebû İshak Cemalüddin İbrahim b. Ali b. Yusuf, *el-Mühezzeb fî fihri'l-İmam eş-Şafî*, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1995.
- Şirbinî, Muhammed b. Ahmed el-Hatîb, *Muğni'l-Muhtâc ilâ marîfeti meânî elfâzi'l-Minhâc*. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1997.
- Uğur, Dudu Merve, İstanbul Bâb Mahkemesi 304 No'lu Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2019.
- Yalçinkaya, Nurullah, *408 Numaralı Lice Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Yüksek lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Yaman, Ahmet, *İslâm Aile Hukuku*, Konya: Yediveren Yayıncılık, 2002.
- Yaman, Ahmet - Çalış, Halit, *İslâm Hukuku*, Ankara: Bilay Yayınları, 2018.
- Yılmaz, Faruk. *151 Numaralı Ayntab Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi*, Yüksek lisans tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- Zeyla'î, Fahrüddin Osman b. Ali b. Mihcen, *Tebyinü'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dekâik*, Bulak: Matbaatü'l-Kübrâ el-Emiriyye, 1896.